

אשת חיל מי ימצא

אֶשֶׁת־חַיִל מִי יִמְצָא וְרַחֵק מִפְּנִינִים מְכָרָה ... רְבוֹת בְּנוֹת עֶשׂוֹ חַיִל וְאֵת עֲלִית עַל־כַּלְנֶה: (משלי פרק לא).¹
 וְעַתָּה בְּתִי אֶלְתִּירְאִי כָּל אֲשֶׁר־תֹּאמְרִי אַעֲשֶׂה־לָּךְ כִּי יוֹדַע כָּל־שֵׁעַר עִמִּי כִּי אֶשֶׁת חַיִל אֶת: (רות ג יא).²
 וַיֹּאמְרוּ כָּל־הָעָם אֲשֶׁר־בְּשַׁעַר וְהִזְקִינִים עֲדִים יִתֵּן ה' אֶת־הָאִשָּׁה הַבָּאָה אֶל־בִּיתְךָ כְּרַחֵל וְכִלְאָה אֲשֶׁר בָּנוּ שְׂתִיָּהֶם אֶת־
 בֵּית יִשְׂרָאֵל וְעֲשֶׂה־חַיִל בְּאֶפְרַתָּה וְקָרְאֵם בְּבֵית לְחָם: (רות ד יא).³

מדרש משלי (בובר) פרשה לא

"אשת חיל מי ימצא". זהו שאומר הכתוב: "עוד ינובון בשיבה" (תהלים צב טו) - כנגד אברהם ושרה, שהיו שקולים כאחד בצדקה ובגמילות חסדים והיו סימן טוב לעולם.⁴ כך אין מונע מן הצדיקים נשים כשרות שהוא מזווג להם, שכן מצינו באשתו של נח שהיו שקולין מעשיה כמעשיו, לפיכך זכתה עמו וניצלה ממי המבול.⁵
 "בטח בה לב בעלה" - זו שרה אמנו, שהעשיר אברהם בשבילה, שנאמר: "ולאברם היטיב בעבורה" (בראשית יב טז).⁶

"גמלתה טוב ולא רע" - זו רבקה אמנו, שגמלה ליצחק בשעה שמתה שרה אמו.⁷

"דרשה צמר ופשתים" - זו לאה אמנו, שקבלה ליעקב בסבר פנים יפות, דכתיב: "ויבוא יעקב מן השדה בערב ותצא לאה לקראתו ותאמר אלי תבוא כי שכר שכרתיך וגוי" (בראשית ל טז), לפיכך זכתה ויצאו ממנה מלכים ונביאים.⁸

¹ פרק לא החותם את ספר משלי מחבר שני עניינים לכאורה לא קשורים זה בזה. תשעה הפסוקים הראשונים של הפרק הם: "דְּבָרֵי לְמוֹאֵל מְלֶךְ מִשָּׂא אֲשֶׁר־יִסְרְתוּ אִמּוֹ" ואילו מפסוק י מתחיל שיר הלל לאשת חיל שכבר פשט המנהג בישראל לשוררו בליל שבת לאחר הפיטו שלום עליכם מלאכי השרת". ראה דרשות חז"ל על דברי למואל אלה שאמו אומרת לו: "מִה־בְּרִי וּמִה־בְּרִבְטָנִי וּמִה־בְּרִבְדָּרְי: אֶלְתִּתֵּן לְנָשִׁים חֵילָךְ וְדָרְכֶיךָ לְמַחֲוֹת מְלָכִין וְכוּ", שהם על שלמה ששתה לשכרה ערב חנוכת המקדש ובת שבע אמו באה ליסרו ולהעירו בגערה (ויקרא רבה יב ה, סנהדרין ע"ב). קישור שלמה לחצי השני של הפרק, עפ"י המדרשים, הוא אולי פיצוי לתוכחה קשה זו. כך או כך, אנחנו נתמקד בשירה לאשת חיל מפסוק י של הפרק ועד סופו ובקשר למגילת רות.

² רות היא היחידה בתנ"ך המכונה אשת חיל ובכך היא משלימה את בעז המכונה איש-גיבור-חיל, ככתוב במגילה בראש פרק ב: "וְלִנְעָמִי מִידַע מוֹדַע לְאִישָׁה אִישׁ גִּבּוֹר חַיִל מִמְּשַׁפַּחַת אֱלִימֶלֶךְ וְשֵׁמוֹ בְּעַז". אנשי חיל יש לנו עוד במקרא במספר מקומות, כגון: בראשית מז ו, שמות יח כא, שמואל א לא יב ועוד, אבל השילוב של אשת חיל עם איש חיל, נמצא רק במגילת רות.

³ איש חיל אשר נשא את אשת חיל עתה עושה חיל. ובכך אנחנו חוזרים לפסוק הראשון שהבאנו, אשת החיל שעולה על כל הנשים האחרות שעשו חיל. ונראה שהקשר למגילת רות כבר ברור, אלא שנאלץ לעבור תחנות רבות בדרך עד שנגיע לרות אשת החיל.

⁴ הפתיחה בשרה איננה מקרית, ראה דברינו [שרה אשת חיל](#) בפרשת חיי שרה בהם הבאנו את מדרש תנחומא שם הדורש את המזמור כולו כהספד של אברהם על שרה. כשנפטרה שרה הבין אברהם עד כמה היה קשור בה, כמאמר חכמים בגמרא סנהדרין כב ע"ב: "אין איש מת אלא לאשתו (אלימלך לנעמי), ואין אשה מתה אלא לבעלה (רחל ליעקב)". וכאן הדרשן מציין את מעלת שניהם בחייהם שהיו "סימן טוב לעולם".

⁵ אשתו של נח היא דמות פאסיבית למדי, במקרא וגם במדרש. וזה אחד מהמדרשים המעטים שמתייחס אליה כאישה צדיקה ושקולה לנח. ראה גם בראשית רבה פרשה כג שמציין את שמה של אשת נח - נעמה: "ואחות תובל קין נעמה. אמר ר' אבא בר כהנא: נעמה אשת נח הייתה. ולמה נקראת נעמה? שמעשיה נעימים".

⁶ רמב"ן בפירושו לבראשית יב י, מותח, כידוע, ביקורת קשה על מעשיו של אברהם עם שרה בירידתו למצרים: "ודע כי אברהם איבנו חָטָא חטא גדול בשגגה שהביא אשתו הצדקת במכשול עון מפני פחדו פן ירגוהו וכו'". ומשתמע מכך, גם ביקורת על העושר שנחל אברהם כתוצאה ממעשיו. אבל המדרש בוחר ללמוד ממעשה זה גם לקח חיובי, של זהירות בכבוד האישה. ראה מסכת בבא מציעא דף נט עמוד א: "אמר ר' חלבו: לעולם יהא אדם זהיר בכבוד אשתו. שאין ברכה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא בשביל אשתו, שנאמר: ולאברם היטיב בעבורה". והטבה זו היא חוב שאברהם חב כל חייו לשרה ובשל כך הצטווה: "כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה" (בגירוש ישמעאל, אוצר המדרשים (אייזנשטיין) חופת אליהו עמוד 178).

⁷ גם בין יצחק לרבקה לא היו הדברים פשוטים, בעיקר בנושא חינוך הילדים והעדתם, זה אוהב את זה וזו אוהבת את זה (בראשית כה כח) ומשם התגלגלו ובאו: תרבות רעה, קנאה, שנאת אחים, גלות ובעצם, פירוק המשפחה. אבל בתחילת דרכם, אהבת רבקה הביאה נחמה גדולה ליצחק, כפי שהפסוק אומר במפורש: "וַיִּבְאֶה יִצְחָק הָאֱהָלָה שָׂרָה אִמּוֹ וַיִּקַּח אֶת־רַבְּקָה וַתְּהִי־לִּי לְאִשָּׁה וַיֵּאָהֲבָה וַיִּנְחַם יִצְחָק אַחֲרֵי אִמּוֹ" (בראשית כד טז). ראה המדרשים על אוהל שרה, הענון, הנר והברכה שבעיסה שפסקו עם מותה של שרה וחזרו עם בואה של רבקה (בראשית רבה טז ואחרים). וכן מדרש אגדה (בובר) בראשית פרשת חיי שרה פרק כד: "וינחם יצחק אחרי אמו. כל זמן שאמו של אדם בחייה אהבתו הולכת עם אמו, מתה אמו אהבתו הולכת לאשתו".

⁸ מלכים מיהודה, ונביאים, כגון ירמיהו שהיה כהן (שבט לוי) והושע שהיה משבט ראובן. ולעצם הדרשה בצמר ופשתים, ראה מדרש תנחומא פרשת חיי שרה שכבר הזכרנו בהערה 4 לעיל אשר דורש את כל אשת חייל על שרה, שאומר: "דרשה צמר ופשתים, בין ישמעאל ליצחק, שנאמר: ותרא שרה את בן הגר המצרית מצחק. ותאמר לאברהם גרש האמה הזאת ואת בנה וכו' (בראשית כא ט). היינו, אשת החיל מפרידה בין צמר ופשתים שהם כלאיים ומין בשאינו מינו. וברוח זו הולכים מדרשים שמפתחים את עניין שמירת המצוות בבית אברהם הן בהפרדה של כלאיים והן במצוות ציצית (תכלת) שמתירה כלאיים של צמר ופשתים. אבל אנחנו כאן בלאה, ומה עניין "דרשה צמר ופשתים" ועוד החיבור לסבר הפנים היפות שבין יעקב בפרשת הדודאים? אולי עפ"י מקצת מפרשני המקרא, כגון רלב"ג ועקידת יצחק, שמדגישים את חריצות האשה וזריזותה בניהול משק הבית. ועדיין צריכה דרשת צמר ופשתים זו עיון. אולי הדברים קשורים בסוף הפסוק: "כי שכור שכרתיך" ממנו נולד יששכר חמור גרם (ראה דברינו בפרשת ויחי).

"הייתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה" - זו רחל אמנו, שהיתה מתביישת על הבנים בכל יום. לפיכך זכתה ויצא ממנה בן, שהוא דומה לספינה, שהיא מלאה כל טוב שבעולם. כך יוסף נתקיים כל העולם בזכותו, וכלכל את העולם בשני רעבון.⁹

"ותקום בעוד לילה" - זו בתיה בת פרעה, גויה היתה ונעשתה יהודיה, והזכירו שמה בין הכשרות, שבביל שעסקה במשה, לפיכך זכתה ונכנסה בחייה לגן עדן.¹⁰

"זממה שדה ותיקחהו, מפרי כפיה נטעה כרם" - זו היא יוכבד, שיצא ממנה משה, שהוא שקול כנגד כל ישראל, שנקראו כרם, שנאמר: "כי כרם ה' צבאות בית ישראל" (ישעיה ה).¹¹

"חגרה בעוז מתניה" - זו מרים שקודם שנולד משה אמרה: עתידה אמי שתלד בן שמושיע את ישראל. כיון שנולד וכבד עליהם עול מלכות, עמד אביה וטפחה על ראשה, אמר לה: היכן נבואתיך? ועמד וירק בפניה. ועם כל זאת היא מתאמצת בנבואתה, דכתיב: "ותתצב אחותו מרחוק" (שמות ב ד).¹²

"טעמה כי טוב סחרה" - זו חנה שטעמה טעם תפילה, שנאמר: "ותתפלל חנה ותאמר עלץ לבי בה' וגו'" (שמואל א ב א), לפיכך זכתה ויצא ממנה בן שהיה זוג למשה ולאהרן, שהיו מאירין לישראל פְּנֹתָי, דכתיב: "משה ואהרן בכוהניו ושמואל בקוראי שמו" (תהלים צט ו), וכתיב ביה בשמואל: "ונר אלהים טרם יכבה ושמואל שוכב בהיכל ה'" (שמואל א ג ג).¹³

"ידיה שילחה בכישור וכפיה תמכו פלך" - זו יעל שלא הרגה את סיסרא בכלי זיין, אלא ביתד בכוח ידיה, ומפני מה לא הרגתו בכלי זיין? לקיים מה שנאמר: "לא יהיה כלי גבר על אשה" (דברים כב ה).¹⁴

⁹ גם מרחל יצאו מלכים ונביאים (תנחומא ויצא יג), אבל המוטיב שהדרשן בחר להתמקד בו בהקשר עם רחל, הוא אניות הסוחר (של ימיו) שהיו מפליגות לזמנים ארוכים והכל חרדים ומצפים לשובן בשלום (ראה שמות רבה מח א). וכשבאו בשלום, היו מביאות סחורה ואספקה לזמן רב. זה הדימוי לציפייתה ותוחלתה הארוכה של רחל לבנים (המלווה בשתיקה ממושכת, ראה בראשית רבה עא ה: "רחל תפסה פלך שתיקה") והמענה שקבלה בדמותו של יוסף "המשביר" שהציל את משפחת יעקב בשנות הרעב. השווה הפסוק בראשית מז יב: "וַיִּכְלֹךְ יוֹסֵף אֶת־אָבְיוֹ וְאֶת־אָחָיו וְאֶת־כָּל־בֵּית אָבְיוֹ לֶחֶם לְפִי הַטָּף" עם "ממרחק תביא לחמה" כאן. ואנו יודעים, את שרחל לא ידעה ולא חוותה, שהמילה "סוחר" מסמלת את גם הסבל הנורא של יוסף כשנמכר לאנשים סוחרים ... לסיכום אזכור דמותן של רחל ולאחיה ובהקשר למגילת רות, ראה ברכת העם לבעז ורות לאחר נישואיהם: "יתן ה' אֶת־הָאִשָּׁה הַבְּאָה אֶל־בֵּיתְךָ כְּרַחֵל וְכִלְאָה אֶשֶׁר בָּנוּ שְׂתֵיָהֶם אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל" (רות ד יא) שממנו הוטבעה לשון ברכת הבנות: "כרחל ולאח" - רחל לפני לאה. ויסוד הדבר עוד בספר בראשית פרק לא פסוקים ד ו-יד בהם הסדר הוא "רחל ולאח". ראה שם.

¹⁰ כבר הארכנו לדון **בבתיה בת פרעה** בדברינו בפרשת שמות. שם ראינו שלמשה היו, עפ"י המדרש (ואולי גם עפ"י פשט המקרא), שתי אמהות: יוכבד שילדה אותו ובת פרעה שגידלה והצילה אותו, ונתנה לו חיים שניים ואת שמו. וכדברי הגמרא בסנהדרין יט ע"ב: "יוכבד ילדה ובתיה גידלה". ושם גם הקשר לעובד בנם של בעז ורות, עליו אומר הפסוק: "בן יולד לנעמי" והגמרא דורשת: "רות ילדה ונעמי גידלה". במעשיה אלה, מרדה בתיה בפרעה אביה וסיכנה את עצמה ואולי בשל כך צרפוח חכמים לשבעה צדיקים אחרים שנלקחו עוד בחייהם לגן עדן. ראה מסכת כלה רבתי פרק ג הלכה כג.

¹¹ יוכבד המיילדת (עם מרים בתה או אלישבע כלתה, שמות רבה א ג), שהייתה מיילדת את בנות ישראל שילדו כחיות בשדות (שם א יב), יוכבד שעברה את כל שעבוד מצרים, נולדה בין החומות (גמרא סוטה יב ע"א) וזכתה להיות גם בין יוצאי מצרים (סדר עולם רבה פרק ט), יוכבד שספר דברי הימים (א ד יח) מכנה אותה "אשתו היהודיה" משום ש"העמידה יהודים הרבה" (ויקרא רבה א ג), יוכבד שלאחר שעמרה גרש אותה וחזר ולקחה (בעקבות גערת מרים בתו, גמרא סוטה יב ע"א) זכתה לעדנה וילדה את משה - היא זממה ולקחה שדה, היא שנטעה את כרם ה' בית ישראל. אבל את השם משה, השקול כנגד כל ישראל, נתנה לו בתיה. בתיה מול יוכבד, כמו רות מול נעמי.

¹² מקור מדרש זה הוא בשמות רבה א כב: "לפי שהיתה מרים מתנבאת ואומרת: עתידה אמי שתלד בן שיושיע את ישראל. כיון שנולד משה, נתמלא כל הבית אורה, עמד אביה ונשקה על ראשה, אמר לה: בתי נתקיימה נבואתך ... וכיון שהטילוהו ליאור, עמדה אמה וטפחה לה על ראשה, אמרה לה: בתי, והיכן נבואתיך? והיינו דכתיב: ותתצב אחותו מרחוק וגו', לדעת מה היא בסוף נביאותה". ראה הנוסח במכילתא דרבי שמעון בר יוחאי טו כ, שאביה הוא זה שסונט בה: "היכן נבואתך?" כמו במדרש שלנו. ושם גם מודגש "ותתצב" כעמידה חזקה ובוטחת ולא דואגת וחוששת, כמו "מתאמצת בנבואתה" לעיל: "ענה אביה ואמר לה: היכן היא נבואתך? ועדיין היא בנבואתה עומדת, שנאמר: ותתצב אחותו מרחוק - אין כל יציבה בכל מקום אלא רוח הקודש". ואת כל זה צריך לחבר למדרש שמות רבה א ג, שהזכרנו בהערה הקודמת, שבעקבות גזירת פרעה "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו", גרש עמרם את יוכבד "כשהיא מעוברת מג' חדשים", ובעקבותיו "עמדו כל ישראל וגרשו את נשותיהן. אמרה לו בתו: גזרתך קשה משל פרעה, שפרעה לא גזר אלא על הזכרים, ואתה על הזכרים ונקבות. פרעה רשע הוא וגזירתו ספק מתקיימת ספק אינה מתקיימת, אבל אתה צדיק וגזירתך מתקיימת. עמד הוא והחזיר את אשתו עמדו כל ישראל והחזירו נשותיהם". ומחזרה זו, הודות למרים שחגרה בעוז מתניה, נולד משה.

¹³ גם על חנה זכינו כבר לדרוש בדברינו **תפילת חנה** בראש השנה (הפסרת היום הראשון). ושם הראינו שחנה היא ממניחי יסודות התפילה עד ימינו, החל מתפילת מוסף של ראש השנה (ברכות לא ע"א), דרך תפילת שמונה עשרה שמרומזת כולה בתפילת חנה (פסיקתא זוטרותא דברים ואתחנן) וכלה בהלכות רבות הקשורות לתפילה (ברכות שם). בתפילתה האישית, מכאב עקרותה, לא מהססת חנה גם להטיח דברים כלפי מעלה ולשמש בכך שופר לכל הכואבים והמבקשים לזעוק בתפילתם "אוי, ריבוננו של עולם"! גם זה בגמרא ברכות לא ע"ב. אבל כאן, "טוב סחרה" שהתפללה בשמחה ובעליצות הלב כשזכתה לבן ושוררה את שירת חנה. ומתוך שילוב זה של הטחת דברים מחד גיסא, ושמחה של תפילה מאידך גיסא, נולד שמואל שלא רק היה שווה (בן זוג) למשה ואהרן, אלא גם עלה עליהם. ראה שמות רבה טז ד: "אמר הקב"ה: משה שהיה יושב במקום אחד לדון את ישראל, יבוא אצלי לאוהל מועד לשמוע הדבור. אבל שמואל שהלך אצל ישראל בעיירות ודן אותם, אני הולך ומדבר עמו". ראה המדרש בשלמותו שם.

¹⁴ ראה שוב ההשוואה עם שרה במדרש תנחומא חיי שרה: "ידיה שלחה בכישור - שהיתה נותנת מאכל לעוברים ושבים". וזה כמובן בריחה רבה מהפשט שהרי כישור הוא כלי טויה ואריגה, בדומה לפלך וניתן להשוות אותם ליתד האוהל שזה הכלי בו הרגה יעל את

"כפה פרשה לעניי" - זו אשה אלמנה הצרפית, שכלכלה לאלהיה בלחם ובמים.¹⁵

"לא תירא לביתך משלג כי כל ביתך לבוש שנים" - זו רחב הזונה, בשעה שבאו ישראל להחריב יריחו, לא נתיראה מהם, מפני שנתנו לה סימן: "את תקות חוט השני" (יהושע ב יח).¹⁶

"מרבדים עשתה לה" - זו בת שבע, שיצא ממנה שלמה, שהיה מרוקם בשש וארגמן, ומלך מסוף העולם ועד סופו.¹⁷
 "נודע בשערים בעלה" - זו מיכל שהצילה דוד מן המיתה.¹⁸

"סדין עשתה ותמכור וחגור נתנה לכנעני" - זו אמו של שמשון שנושעו ישראל על ידו.

"עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון" - זו אלישבע בת עמינדב שראתה ארבע שמחות [ביום אחד], אחיה נשיא, ובעלה כהן גדול, ואחי בעלה מלך, ושני בניה פרחי כהונה.¹⁹

"פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה" - זו אשה חכמה, שאמרה: "שמעו אמרו נא אל יואב קרב עד הנה ואדברה אליך" (שמואל ב כ טז), שהצילה את העיר בחכמתה וזו היתה סרח בת אשר.²⁰

סיסרא עפ"י הפסוקים בספר שופטים (ד כא, ה כו). כך או כך, יעל מייצגת את דמות האשה הלוחמת, ממש בידה ובכך היא מיוחדת מכל שאר הנשים ומזכירה את ספר יהודית. וזה שאין היא יהודיה, לא מונע מהדרשן להדגיש שהריגת סיסרא לא הייתה בכלי מלחמה דוגמת חרב או סייף, אלא בכלי למלאכת הבית, שמה חו"ח עברה יעל על האיסור: "לא יהיה כלי גבר על אשה" (ספרי דברים פיסקא רכו, שיטת ר' אליעזר ברבי יעקב).

¹⁵ הליכתו של אליהו לאשה הצרפתית (מקום ליד צידון), המתוארת בספר מלכים א פרק יז היא סיפור מופלא. אליהו גוזר בצורת על הארץ בתחילת הפרק, מסיבה לא לגמרי ברורה (ראה הסבר חז"ל בגמרא סנהדרין קיג ע"א שקושרת את העניין להקמת העיר יריחו כמסופר בסוף פרק טז), ואח"כ נודד צפונה בשל הבצורת למקומות בהם יש עדיין מים עד שמגיע לצידון. ראה ביקורת חז"ל על מעשה זה של אליהו (בגמרא סנהדרין שם) עד שאמרו: "אבא אליהו קפדן היה", והשוו את מעשיו לאדם שסגר דלת על מנעול ואיבד את המפתח. וכאן הוא מתואר כעניי הבא להתדפק על דלתה של אשה אלמנה ענייה וגם לה יש טענות קשות כנגדו, חוץ מהמתואר במקרא. ראה ילקוט שמעוני מלכים א סוף פרק יז, פרקי דרבי אליעזר פרק לב ועוד. עפ"י המקרא, אליהו הוא שהביא ברכה לביתה של האשה הצרפתית, ככתוב במלכים א יז טז: "כִּד הִקְמַח לֹא כִלְתָה וְצִפְחַת הַשֶּׁמֶן לֹא חָסַר כְּדָבַר ה' אֲשֶׁר דָּבַר בְּיַד אֱלֹהֵי", אבל המדרש משבח את האשה הצרפתית ורואה את הצעד הראשון שבו היא פותחת את ביתה הדל לעובר אורח שלא ידעה מי הוא.

¹⁶ גם על רחב כבר מלאנו ידינו לדרוש בפרשת שלח לך (הפסרת הפרשה) והראינו איך חז"ל מאמצים אותה ומקבלים אותה בזרועות פתוחות ללב האומה, עד שאמרו בגמרא מגילה יד ע"ב שהיא נשאה ליהושע לאחר שהתגיירה "ושמונה נביאים והם כהנים יצאו מרחב הזונה ... אף חולדה הנביאה מבני בניה של רחב הזונה היתה". וגם השוו אותה עם רות ואמרו: "נדרשתי ללא שאלו, זה רחב הזונה. נמצאתי ללא בקשונ, זה רות המואביה" (מדרש זוטא - רות (בובר) פרשה א). ולנו נראה להשוות את "תקוות חוט השני" שהיה מהגורמים לגיורה של רחב כמתואר במכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דעמלק פרשה א ("בשלשה דברים חטאתי, בשלשה דברים מחול לי, בחבל בחלון בחומה"), עם תקוותם של ישראל, מידי שנה בשנה ביום הכיפורים שחוט השני יהפוך ללבן ויסמל את הסליחה לחטאותיהם. ובכך נוצר גם קשר עם השלג והשני שבפסוק של אשת חיל שהוא דורש.

¹⁷ את בת שבע ונראה בסוף דברינו לצדה של רות, אבל הכללתה כאחת מנשות החיל במדרש נראית תמוהה וכנראה באה ע"מ להכניס את שלמה למדרש דרך אמו. ראה מדרש בגנזי שכטר א 166 (מצוטט בספר אישי התנ"ך, יש"י חסידה) המתייחס לחלק השני של הפסוק: "שש וארגמן לבושה" שבת שבע ניסתה לפתות את דוד במלבושים מפוארים וכשלא הצליחה "עלתה לגג וישבה לה ערומה". וכבר הזכרנו בהערה 1 לעיל, בראש דברינו, את החצי הראשון של פרק לא במשלי: "דברי למואל אֲשֶׁר־סָרְתוּ אָמוּ ... מֵהַבְּרִי וּמֵהַבְּרִי בְּסִי וְכו' " ואת המדרשים על פסוקים אלה (ויקרא רבה יב ה, סנהדרין ע"ב) המתארים את שלמה ששתה לשכרה ערב חנוכת המקדש "ומפתחות של בית המקדש נתונות תחת ראשו" "ובת שבע אמו באה ליסרו ולהעירו בגערה. בת שבע היא גם זו שבאה בתמימות (או בערמה) בשליחות אדוניהו ששלמה יתן לו את אבישג השונמית לאשה (מלכים א פרק ב) וגורמת למותו. סוף דבר, הכללתה של בת שבע ברשימה היא תמוהה, מה גם שדמויות חיוביות כדבורה הנביאה, חולדה הנביאה ואסתר המלכה לא כלולות בה. השערותנו, כאמור, היא שבת שבע זכתה בשל הרצון להכניס את שלמה למדרש דרך אמו.

¹⁸ נראה שיחסי דוד ומיכל אינם צריכים למדרש ודי לנו בסיפורי המקרא, החל מאהבתה הגדולה של מיכל לדוד (שמואל א פרק יח), דרך סיועה לבריחתו מפני שאול אביה (שם פרק יט), נתינתה (ע"י שאול) לפלטי בן ליש כנראה כעונש על בריחת דוד (שם פרק כה), דרישתו החד-משמעית של דוד להשבתה אליו אחרי מות שאול (שמואל ב פרק ג), קריעתה מעל פלטי בן ליש (שם), המריבה ביניהם בעת מחולות העלאת הארון מבית עובד אדום (שם פרק ו) - הפסרת פרשת שמיני, והסוף הכאוב בסוף הפרק: "וּלְמִיכַל בַּת־שָׁאוּל לֹא־הָיָה לָהּ יָלֵד עַד יוֹם מוֹתָהּ". ראה גם הפסוק הקשה שחמישה מבני מיכל (שהיו לה מאדם אחר) נמסרו לגבעונים ע"י דוד (שמואל ב פרק כא). עם כל שגיאותיה, אולי, של מיכל, בא המדרש שלנו ומזכיר שהיא זו שהצילה את דוד ממתה! ראה מדרש תהלים (בובר) מזמור נט: "מצא אשה מצא טוב - זו מיכל בת שאול שהיתה אוהבת לדוד בעלה יותר מאביה, שמילטה נפשו מאביה".

¹⁹ כבר הזכרנו את אלישבע כאחת המיילדות לעיל וכבר הקדשנו לה דף מיוחד בפרשת שמיני, יום שמחתה הגדול שנהפך לאבל. ראה שיר השירים רבה ג ז על הפסוק: "מי זאת עולה מן המדבר" - מדבר באלישבע בת עמינדב, ויקרא רבה כ ב על הפסוק: "אֲמַרְתִּי הַהוּלָלִים אֲלֵתְהֵלוּ וְלִשְׁעִים אֲלֵתְרִימוּ קִרְן" (תהלים עה ה), קהלת רבה ב ב על הפסוקים: "לשחוק אמרתי מהולל" וכן: "ולשמחה מה זו עושה". כאן רק נזכיר את הקשר הטראגי לרות שהתאלמנה בליל כלולותיה, כמסופר במדרש זוטא - רות (בובר) פרשה ד סימן יב: "ויהי ביתך כבית פרוץ" (רות ד יב) - לא נאמרו דברים הללו ולא כנגד אלישבע בת עמינדב, שראתה ארבע שמחות ביום אחד, בעלה ובניה כהנים גדולים, יבמה מלך, ואחיה נשיא. "ויקח בועז את רות" - אמרו: אותו הלילה שבא עליה מת".

²⁰ הכוונה כאן לאשה החכמה מאבל בית מעכה שעמדה כנגד יואב כשרדף אחרי שבע בן בכרי כמסופר בשמואל ב פרק כ. ראה על כך מדרש בראשית רבה צד ט: "ותקרא אשה חכמה מן העיר ויקרב אליה ותאמר האשה האתה יואב (שמואל ב כ) - אמרה: שמך יואב, לומר שאתה אב לישראל, ואין אתה אלא קוצר! ... לא כתוב: כי תקרב אל עיר להילחם עליה וקראת אליה לשלום? (דברים כ' ז) ... מה אתה מבקש להמית עיר ולי שאני אם בישראל?" ובהמשך היא מתמרנת גם מול אנשי העיר שסירבו להסגיר את שבע בן בכרי ואומרת להם: "אין אתם יודעים דברי דוד? איזו אומה עמדה בהם? איזו מלכות עמדה בהם? אמרו לה: ומה הוא מבקש? אמרה להם: אנף אנשים, ולא טוב אלף אנשים מלהחריב מדינתכם? אמרו לה: כל אחד ואחד יתן לפי מה שיש לו. אמרה להם: שמא אנב פיוס הוא מניח קמעא. עשתה עצמה כמי שהולכת ומפיסת וחזרה מאלף לחמש מאות, למאה, לעשרה, לאחד - והוא אכסנאי - ומי הוא? שבע בן בכרי".

"צופיה הליכות ביתה" - זו אשתו של עובדיה, שהצילה בניה ולא עבדו ע"ז עם אחאב.²¹

"קמו בניה ויאשרוה" - זו שונמית, שנקראת אשה גדולה, ומפני מה, מפני שהחזיקה באלישע לאכול.

"רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כולנה" - זו רות המואביה, שנכנסה תחת כנפי השכינה.

"שקר החן והבל היופיי". שהניחה אמה ואבותיה ועושרה ובאה עם חמותה וקיבלה כל המצות. תחום שבת - אל אשר תלכי אלך (רות א טז), איסור יחוד עם איש - ובאשר תליני אלין (שם). תרי"ג מצות - עמד עמי (שם). עבודה זרה - ואלהיך אלהי (שם) ... לפיכך זכתה ויצא ממנה דוד שריווה להקב"ה בשירות ותושבחות, לפיכך נאמר:

"תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה" - החזק במוסר, שמרו התורה, ותנצלו מיצר הרע.²²

מסכת בבא בתרא דף צא עמוד ב

"המה היוצרים וישבי נטעים וגדרה עסיהמלך במלאכתו ישבו שם" (דברי הימים א ד כג). המה היוצרים - אלו בני יונדב בן רכב שנצרו שבועת אביהם; יושבי נטעים - זה שלמה שדומה לנטיעה במלכותו; וגדרה - זו סנהדרין שגדרו פרוצותיהן של ישראל. עם המלך במלאכתו ישבו שם - זו רות המואביה שראתה במלכות שלמה בן בנו של בנה, שנאמר: "וישם כסא לאם המלך" (מלכים א ב יט)²³, ואמר ר' אלעזר: לָאָמָה של מלכות.²⁴

חג שמח ולימוד פורה ומהנה

מחלקי המים

מים אחרונים: "אין מים אלא תורה" ומכאן נראה המנהג במקצת קהילות צפון אפריקה לשפוך ולהתיז מים (בעיקר ילדים) בחג השבועות. ראה [חג המים](#) בויקיפדיה. ובדורות האחרונים יצאו רבים נגד מנהג זה ונראה שעדיף לקיים את דברי מדרש ספרי בפרשת עקב: "נמשלו דברי תורה למים: מה מים חיים לעולם, כך דברי תורה חיים לעולם ... מה מים משיבים נפשו של אדם ... כך דברי תורה משיבים נפשו של אדם ... מה מים חיים לעולם, כך דברי תורה חיים לעולם, שנאמר: הוי כל צמא לכו למים" (ישעיה נה א).

²¹ עפ"י מסורת חז"ל אשת עובדיה היא האשה האחת מנשי בני הנביאים שצעקה אל אלישע שבעלה מת והנושה בא לקחת את שני בניה לעבדים, כמסופר במלכים ב פרק ד. הפטרה שאנו קוראים בפרשת וירא, שממשיכה שם לסיפור השונמית (המוזכרת בסמוך) שהחיה אלישע, שהוא, כך נראה, כנגד סיפור העקדה בה ניצל יצחק. ראה פסיקתא דרב כהנא פיסקא ב - כי תשא: "א"ר מנא: אילולי זכות אשתו של עובדיה כבר היו ישראל מאותה שעה כלים מה שעשת באתו היום". ראה פיתוח מדרש זה באוצר המדרשים (אייזנשטיין) 145 שאשת עובדיה מרעישה עולמות כשהיא קוראת בבית הקברות: ירא אלהים! וכשצדיקים כמו אברהם, יוסף ואיוב נענים לקריאה, היא עונה להם שהיא מתכוונת לאותו שנאמר עליו "ירא אלהים מאד" (ראה תיאור צדקתו של עובדיה שבת קול הכריזה עליו שהיא ירא אלהים מאד, בגמרא סנהדרין לט ע"ב). ועמוד קודם אומר שם המדרש: "כשביקש הקב"ה לבראות חוה ראה שיוצאות ממנה נשי דור המבול ודור הפלגה שמחטיאות את בניו, וחזר וראה שיוצאות ממנה שרה רבקה רחל ולא. וראה שיוצאות ממנה איזבל שמחטיאה את נביאי הבעל, וחזר וראה שיוצאת ממנה אשת עובדיה שמלכלת בני הנביאים".

²² נראה שבמאמץ קטן (גם בלי מחשב) יכול היה הדרשן למצוא סיומות יותר נאות, כגון המשנה שבסוף מסכת תענית המתארת את בנות ירושלים שהיו "יוצאות בכלי לבן שאולים", ביום הכיפורים ובט"ו באב "וחולות בכרמים" ומזכירות את שני הפסוקים האחרונים של פרק אשת חיל: "ומה היו אומרות: בחור! שא נא עיניך וראה מה אתה בורר לך, אל תתן עיניך בניו, תן עיניך במשפחה, שקר החן והבל היפי אשה יראת ה' היא תתהלל, ואומר: תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה". וגם ממדרש רות רבה יכול היה הדרשן לצטט את ההתייחסות לנעמי בעת שחזרה לשקם את עצמה: "זו היא שמעשיה נאים ונעימים" (רות רבה ג ו), או התייחסותו של בעז לרות: "כיון שראה אותה נעימה ומעשיה נאים התחיל שואל עליה" (שם ד ט). אך הדרשן בחר לסיים בדברי מוסר קצרים: "החזק במוסר, שמרו התורה, ותנצלו מיצר הרע" וסיבותיו עמו. מה שחשוב לנו הוא הסיום ברות. שלוש האותיות האחרונות של אשת חיל, ר"ש, ש"ן ות"ו מוקדשות לרות הגיורת המואביה שבאה לחסות תחת כנפי אלוהי ישראל. ומשלושתם, נראה שהאות ר"ש היא העיקר, משום שהיא המעמידה את מעשי רות ופועלה אל מול מעשי כל הנשים הגדולות שבתולדות עם ישראל: "רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כללן".

²³ ראה שם הפסוק המלא כאשר בת שבע באה לשלמה בנה לבקש את אבישג עבור אדניה: "ותבא בת שבע אל המלך שלמה לדבר לו על אדניהו ויקם המלך לקראתה וישתחו לה וישב על כסאו וישם פסא לאם המלך ותשב לימינו". שלמה משתחוה לבת שבע אמו, אבל "אם המלך" שם היא, עפ"י המדרש, רות המואביה.

²⁴ ראה מדרש זה בשינוי נוסח ברות רבה פרשה ב סימן ב: "המה היוצרים, זה בעז ורות. ויושבי נטעים, זה שלמה שהיה דומה כנטע במלכותו. וגדרה, אלו סנהדרין שהיו גודרים עמו בדברי תורה. עם המלך במלאכתו ישבו שם. מכאן אמרו: לא מתה רות המואביה עד שראתה שלמה בן בנה יושב ודן דינן של זונות. זהו שכתוב: וישם כסא לאם המלך (מלכים א ב יט), זו בת שבע. ותשב לימינו, זו רות המואביה". שלמה, כותב ספר משלי אשר נחתם בשיר ההלל לאשת חיל, יושב על כסא מלכותו כאשר בת שבע אמו לצדו וסבתא של סבא שלו (ישי היה נכד של רות) יושבת לימינו. נוכחות שתי הנשים, בת שבע ורות, בדינן של שתי הנשים הזונות, בו בא לידי ביטוי וניסיון קיצוני כוחה של אהבת אדם, הוא ללא ספק סמלי. גם התזכורת הקבועה שמלכות בית דוד מוצאה ממואב, היא סמלית מאד. זה אותו מואב שנולד מחטא זנות בנות לוט (בראשית פרק יט), זה אותו מואב שבנותיו החטיאו את בני ישראל בשטים (במדבר פרק כה). זה אותו מואב שבתחילתה של המגילה נענשו מחלון וכליון על שלקחו להם נשים מואביות (רות רבה ב א, ב ט) ורק במהלכה התחדשה בו ההלכה: "עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית" (רות רבה ב ט, ראה דברינו לא יבוא עמוני ומואבי בפרשת כי תצא). רות המואביה, הגיורת, הגורמת לחידוש ההלכה, בעלת החסד, היא אמה של מלכות. היא זו שעלתה על כולנה, על כל השרשרת המפוארת של אמות ואמות האומה.